ותיקות צעירות

מערך שיעור לחיילים

בתקופה האחרונה עולים ביחידות שונות אירועים ודפוסים המבטאים **נורמות פסולות של "ותיקות–צעירות"**. לעיתים הם מוצגים כמסורת, כהווי או כחלק טבעי מתהליך ההשתלבות ביחידה, אך בפועל הם יוצרים **אקלים יחידתי לא תקין ופגיעה בלכידות, באמון ובמוגנות של החייל.**

הבסיס הצבאי הוא המקום שבו המשרתים מעבירים את מרבית זמנם. הוא מהווה עבורם בית וסביבת עבודה, ועליו להיות **מרחב בטוח, מוגן ומכבד** עבור כל חייל וחיילת.

מטרת שיעור זה היא לעצור, לבחון יחד עם הפקודים את הנורמות המתקיימות ביחידה, לחדד את הקו האדום הערכי והמשמעתי, ולהציב חלופה ברורה של ותיקות חונכת ומעצימה.

מהי תופעת ה- "ותיקות צעירות" ?

מערכת יחסים בלתי פורמלית ביחידה, המבוססת על יחסי כוח בלתי שוויוניים ומדרג ותק ופז"ם, שבמסגרתה חיילים ותיקים מנכסים לעצמם זכויות יתר ומטילים על חיילים צעירים משימות משפילות, הגבלות, איסורים, חרמות או "טקסי חניכה" – בניגוד להיררכיה הפיקודית, לפקודות הצבא ולערכי רוח צה"ל.

המסגרת המשמעתית והפלילית- בפקודות הצבא אין מעמד המעניק זכויות על בסיס ותק. נטילת סמכות פיקודית ללא רשות, מניעת זכויות פקודה (שעות שינה, מזון, תנאי שירות), הפעלת לחץ חברתי או שימוש בכוח אינם "משחקי פז"ם"- אלא עבירות משמעת חמורות המובילות להליכים פליליים בדין הצבאי. מעשים אלו מוגדרים בפסיקת בתי הדין כעבירות של התעללות בצוותא, אלימות כלפי חייל, הטרדה מינית והתנהגות שאינה הולמת.

מטרות השיח

- הצפת וזיהוי הנורמות הפסולות של "ותיקות–צעירות", מתוך הבנת הפגיעה הישירה שלהן בכבוד האדם, באמון , בלכידות ובחוסנה של המסגרת.
- חידוד ההבחנה בין מסורת יחידתית מחברת וחניכה מקצועית לבין נורמות פוגעניות ומשפילות.
- חיזוק אחריותם האישית של החיילים לזהות נורמות פסולות, לא לעמוד מן הצד, לתת גב לחבריהם ולהציף את התופעה בפני מפקדיהם.

מקרה בוחן (מתוך אוגדן ניתוחי אירוע, אירוע 1)

דניאל הוא חייל שהגיע ליחידה לפני כשבועיים. במחלקה התקיימה כלל בלתי רשמי שלפיו חיילים חדשים אוכלים יושבים על הספות במועדון, ובצמן שבועות הכס"ם והניקיונות החיילים הבכירים מבכירים את מרבית המשימות. בשוב החיילים הוותיקים נחים בחדרים, ללמו כל הנחיה מהמפקדים.

בשלהי השבועים, בנוכחות חיילים רבים בחדר, פנה אילן, חייל ותיק ומוערך במחלקה, לדניאל ואמר לו בחיוך: "שמע בחיר, קח את הכוס שלי, תכין לי קפה שחור, ואחר כך תנקה את המועדון. אל תבאס, כולנו עברנו את זה, זה מחשל ובונה לך את האופי".

דניאל חש מושפל ומתוסכל, אך בחר לשתוק כדי שלמו יתייחסו אותו כמי שמכיר את ההווי החברתי וכדי למו לפגוע במעמדו במחלקה. שאר החיילים שנכחו בחדר רמזו ושמעו את הדברים- חלקם חייכו, וחלקם הסיטו את המבט והמשיכו בפיסוקיהם.

שאלות מנחות לשיח

- בירור הגבול- אילו פרטים באירוע מלמדים שלא מדובר עוד בהווי חברתי, בבדיחה או בבקשה הדדית בין חברים? היכן עובר הגבול בין מסורת יחידתית מלכדת לבין נורמה פוגענית?
- תפיסת הוותק- מה הופך חייל לוותיק מוערך בעיניכם? כיצד ותק וניסיון צריכים לבוא לידי ביטוי בשגרה היחידתית? מתי הוותק הופך ממקור של ידע, חניכה ואחריות למקור של כוח וזכויות יתר?
- השפעה על המשימה ועל תחושת המוגנות- כיצד תחושת השפלה וחוסר שוויון כזו משפיעה על המוטיבציה של דניאל, על תחושת הביטחון שלו בבסיס ועל היכולת של הצוות לתפקד יחד ברגעי לחץ, שגרה וחירום?
- אחריות אישית ועמידה מן הצד- מדוע דניאל בחר לשתוק ומדוע שאר הנוכחים נמנעו מלהתערב? מה כל אחד מהנוכחים באירוע יכול היה לעשות בזמן אמת- דניאל, החיילים שצפו מהצד ואילן עצמו? מה המחיר של שתיקה והסטת מבט?

המצפן הערכי- רוח צה"ל

- בירור הגבול בין מסורת לנורמה פוגענית- יש להבחין בין הווי שמחזק לכידות לבין מנהג שמקטין, משפיל, מפלה או מייצר זכויות יתר. העובדה שמנהג התקיים לאורך זמן או ש"כולם עברו אותו" אינה הופכת אותו לראוי.
- כבוד האדם- כל חייל וחיילת זכאים להגנה מלאה על כבודם וביטחונם האישי. נורמות של ותיקות- צעירות מבוססות על הקטנה והפליה. פגיעה בכבודו של חייל צעיר פוגעת בתחושת השייכות ובתחושת המוגנות.
- רעות- נורמות פסולות מחליפות את השותפות והערבות ביחסי כוח ומעמדות. חייל ותיק המגלה רעות משתמש בניסיונו כדי לחנוך, לסייע ולתת גב לחיילים החדשים.
- חיבור ישיר למשימה- חייל שחווה השפלה או ניצול בתוך הצוות יתקשה לתת אמון בחבריו ובמפקדיו. סביבה פוגענית פוגעת ישירות במוטיבציה, בריכוז וביכולת לבצע את המשימה כראוי.
- אחריות נרחבת- אחריות דורשת מכל חייל להיות שותף פעיל ולא צופה מהצד. שתיקה, צחוק או עצימת עיניים מאפשרים לנורמה להימשך. מצופה מכל חייל לפעול בהתאם ליכולתו: להציב גבול, לתת גב לחבר או להציף את הדברים בפני מפקדיו.
- דוגמה אישית ומשמעת- הוותיקים מהווים מודל לחיקוי עבור הצעירים. המשמעת הצבאית מבוססת על קיום הפקודות והמדרג הפיקודי המוסמך. כללים בלתי רשמיים המעניקים סמכות לחייל ותיק או מטילים משימות ללא הנחיה פיקודית יוצרים מערכת סמכות מקבילה ופוגעים במשמעת היחידה.

דגשים לסיכום

- וותק כנכס של חניכה- ותק וניסיון הם נכס ליחידה כאשר הם מתבטאים במקצועיות, בדוגמה אישית, בחניכה ובמתן גב לחיילים החדשים.
- שרשרת פיקוד- אין מקום למדרג בלתי רשמי שמעניק זכויות יתר או מטיל חובות על אחרים.
- הבסיס כמרחב בטוח ומחויבות לדיווח- הבסיס הוא הבית של כולנו וחובה שיהיה מוגן ומכבד לכולם. שתיקה מאפשרת לנורמה להימשך. חובתנו לגלות אחריות, לעצור פגיעה ולדווח למפקדים- כאשר מובטחת הגנה מלאה למי שמציף ופונה.

"סוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה טוֹב בַּקֵּשׁ שָׁלוֹם וְרָדְפֵהוּ"

תהילים (פרק ל"ד, פסוק ט"ו)